

СІЧЕНЬ 2025 РОКУ

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю З РЕСПОНДЕНТАМИ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ (ТОТ) ЗА ТЕМОЮ «ІДЕНТИЧНІСТЬ»

РЕЗУЛЬТАТИ ЯКІСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціологічну інформацію в рамках дослідження було зібрано методом глибокого напівструктурованого інтерв'ю за допомогою опитувальника (гайду інтерв'ю). Для забезпечення безпеки респондентів всі інтерв'ю проводились за допомогою месенджерів (WhatsApp, Telegram, Signal)

МЕТОДОЛОГІЯ

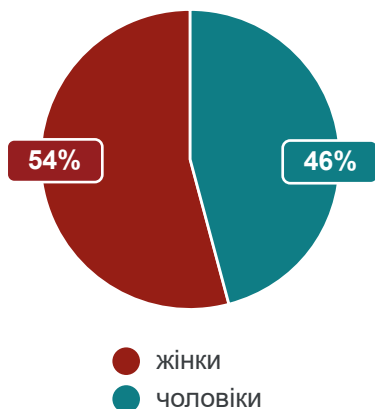
Соціологічну інформацію в рамках дослідження було зібрано методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю за допомогою опитувальника (гайду інтерв'ю). Для забезпечення безпеки респондентів всі інтерв'ю проводились за допомогою месенджерів (WhatsApp, Telegram, Signal).

Кількість респондентів: 26. Відбір респондентів відбувався методом «снігової кулі», спираючись на залишкові особисті контакти координаторів/інтерв'юерів в даній області. Збір даних відбувався у період з грудня 2024 по січень 2025 року.

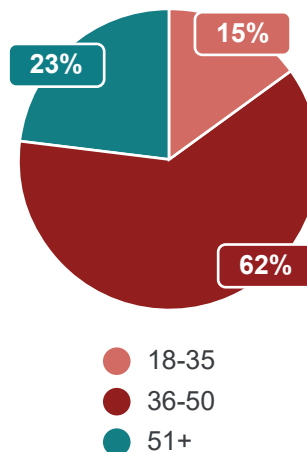
Статеві-вікова структура респондентів: Чоловіки — 12, жінки — 14. Вік 18-35 років — 4, вік 36-55 років — 16, вік більше 55 років — 6.

Деталізована географія: респонденти представляли максимальну кількість різних населених пунктів: Донецька область — 10, Луганська область — 3, Херсонська область — 3, Запорізька область — 5, АР Крим — 5.

СТАТЬ РЕСПОНДЕНТІВ

ВІК РЕСПОНДЕНТІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Перед початком аналізу інтерв'ю необхідно зазначити, що в опитуванні майже не брали участі люди, які негативно ставляться до України. Можливо, вони відмовлялися від інтерв'ю через своє негативне ставлення до всього, що походить з України. Можливо, є й інші причини. Але переважна більшість респондентів або нейтрально ставляться до України, або в тій чи іншій мірі проявляють лояльність до неї. Є респонденти, лояльні до РФ, але таких меншість. І найбільше їх на ТОТ (тимчасово окупованих територіях), які перебувають під російською окупацією з 2014 року.

І КИМ СЕБЕ ВВАЖАЮТЬ ЛЮДИ?

В першу чергу, при аналізі інтерв'ю впадає в око те, що практично всі респонденти розділяють національну (етнічну) самоідентифікацію та громадянство за паспортом. Для майже всіх респондентів це різні речі. Оскільки питання «Яка самоідентифікація для вас важливіша — національна чи за громадянством?» не ставилося, то чіткого акцентованого відповіді на нього немає. До того ж, відповідь на це не поставлене питання сильно залежить від того, на якій території проживає респондент — на окупованій з 2014 року в Донбасі, в окупованому з 2014 року Криму або на територіях, окупованих після лютого 2022 року («*Наши греки приазовские, вот они как были греки, они так греки и есть. ... они все равно остаются греками*»; «*У нас же было очень много национальных обществ и греки, и белорусы, и евреи, и грузины*»; «*У меня есть паспорт, я родилась при Украине. Но поскольку я 10 лет живу на территории, которая Украине не принадлежит, и вот сейчас она принадлежит России, я получила российский паспорт, но россиянкой я себя от этого не чувствую*»).

На ТОТ Донбасу, окупованій з 2014 року, більшість респондентів ідентифікують себе за територією, на якій проживають. Вони вважають себе певними «місцевими» або «донецчанами», які не є ані росіянами, ані українцями («*До России еще далеко. С украинцами тоже ассоциировать сложно. Скорее, наверное, жителей территории, где мы проживаем*»; «*То есть в любом случае так, где бы ты ни жил, ты все равно дончанин. Например, я скажу мои дети, они родились уже при ДНР, и они получили свидетельство о рождении ДНР, они граждане Донецкой народной республики. Они не принадлежат ни Украине, ни России по сути*»).

Більша частина жителів Криму, крім татар, та частина жителів Донбасу на тій частині, яка окупована з 2014 року, самоідентифікують себе як «руські». При цьому основним критерієм самоідентифікації є належність території проживання до РФ. У відверто проросійських респондентів це супроводжується негативом у бік України («*Большинство считают себя русскими. В Донбассе это всегда было так или иначе. Хотя Донбасс многонациональный, здесь вообще этому значения особо никогда не придавали. Люди, люди типа все свои. Но сейчас многие ассоциируют себя с Россией*»; «*Мы живем хорошо. Кем мы можем себя считать. Я же вам говорил, что для человека главное благосостояние. У нас все хорошо. Мы получили паспорта, пользуемся всеми правами и возможностями, которые есть в России*»).

На ТОТ Запорізької та Херсонської областей, які були окуповані після лютого 2022 року, більше респондентів, які самоідентифікують себе українцями. Однак вони майже всі зазначають, що така публічна самоідентифікація себе як українця може призвести до проблем для людини. Тому публічно, зокрема і в розмовах із людьми навколо, вони позиціонують себе як росіяни («Украинец, наверное, так считает, но не все, может быть»; «Наше большинство себя считает украинцами»; «Мы стараемся не общаться с людьми, с которыми мы общались раньше, потому что это опасно. Но вот опять таки 50 на 50. Хватает и ждунов (в даному випадку, прихильників РФ – прим.), и хватает тех, которые все-таки хотят остаться в составе Украины»; «Чтоб у нас где-то кто-то написал слово украинцы это все, это конец света»).

Майже всі респонденти, незалежно від території проживання, зазначають, що більшість жителів, лояльних до України, виїхали. І залишилися здебільшого, або як мінімум наполовину, люди, лояльні до РФ («Проблема в том, что основной из тех людей, которые здесь остались не выехали, они больше к россии тянутся при условии того, что это процентов 20-30 от населения города. Все остальные либо повыезжали, либо пооставались те, кому некуда ехать... А вот весь основной массив, конечно, был к Украине ближе»).

ВИСНОВКИ

- Майже для всіх респондентів самоідентифікація за національністю (етнічністю) та за громадянством (паспортом) — це різні поняття;
- Більша частина респондентів з тієї частини Донбасу, що окупована з 2014 року, відчують себе ні росіянами, ні українцями, а певними «місцевими жителями» — «донецчанами». Менша частина респондентів з цих територій і майже всі респонденти з Криму ідентифікують себе як «росіяни». Майже всі респонденти з територій Запорізької та Херсонської областей, які окуповані після лютого 2022 року, ідентифікують себе як українці;
- Респонденти з усіх окупованих територій зазначають, що більшість жителів, лояльних до України, виїхали;
- Респонденти, які ідентифікують себе як українці, намагаються не робити це публічно.

ЧИ БАГАТО ЛЮДЕЙ, ЯКІ ВВАЖАЮТЬ СЕБЕ РОСІЯНАМИ («РУСЬКИМИ»)? А БАГАТО Є ТИХ, ХТО ВВАЖАЄ СЕБЕ УКРАЇНЦЯМИ?

Респонденти, які ідентифікують себе українцями, намагаються не робити це публічно. Ті, що живуть на ТОТ, окупованих з 2014 року, зазначають, що тих, хто вважає себе «росіянами», набагато більше, ніж тих, хто вважає себе «українцями». Але більша частина місцевих жителів ТОТ Донбасу вважає себе «донецчанами». На ТОТ, окупованих після лютого 2022 року, тих, хто вважає себе «українцями», більше, ніж на «староокупованих» ТОТ, але тих, хто вважає себе «росіянами», не менше половини з тих, хто залишився. А може, й більшість («То есть если мы берем по записям в паспортах, то там и украинцы, и русские. А так, ну, конечно, одни люди себя считают принадлежащими к россии, другие люди себя считают принадлежащими к Украине, Но большинство, наверное, все-таки Донецкой народной республики. Пока что не идентифицируют в (себе – прим.) России»; «— Правильно ли я вас поняла, что большинство считают себя россиянами, как по паспорту? – Да»; «Те, кто за россию был голосуют, они у себя русскими мнят. Те, кто

условно говоря за Украину, Украину ждут, они считают себя украинцами, либо говорят, что мы русские украинцы»).

Респонденти зазначають, що для виживання на ТОТ необхідно отримувати російські паспорти. Це, а також різні обмеження для тих, хто ототожнює себе з Україною, призводить до насильницької русифікації (*«Потому что мы стали русскими, не потому что мы русские, а потому что нам надо было стать русскими»*; *«Чем дальше, тем выше (больше людей вважають себе росіянами – прим.). Потому что это уже наша обыденность, тут уже деваться некуда»*; *«По официальной версии мы все русские, мы все россияне с российским паспортом. Есть вещи, которые мы говорим внутри семьи, друзей, есть вещи, которые мы говорим прилюдно и на общее обозрение, на общее обозрение. В данном случае слово украинцы мы не употребляем»*).

ВИСНОВКИ

- Чим довше триває окупація території, тим менше людей, які ідентифікують себе українцями, на ній залишається. Частина виїжджає, а частина змушено русифікується. На ТОТ, окупованих з 2014 року, жителів, які ідентифікують себе українцями, залишилося мало. На ТОТ, окупованих після лютого 2022 року, їх ще чимало, але з кожним роком їх стає все менше і менше.

ЧИ ВПЛИВАЄ МОВА, ЯКОЮ ГОВОРИТЬ ЛЮДИНА НА ТЕ, КИМ ВОНА СЕБЕ ВВАЖАЄ (ЧИ Є РОСІЙСЬКОМОВНІ УКРАЇНЦІ / УКРАЇНОМОВНІ РОСІЯНИ)?

Значно більша частина респондентів вважає, що рідна мова і мова спілкування не мають значення для самоідентифікації людини як українця або росіянина. Можуть бути як російськомовні українці (деякі респонденти саме такими себе і вважають), так і україномовні росіяни. Причому таку думку висловлюють респонденти з усіх окупованих територій — як з ТОТ, окупованих з 2014 року, так і з ТОТ, окупованих після 2022 року (*«Я говорю на русском, а считаю себя украинцем. Кто-то только на украинском говорит и тоже считает себя украинцем. Даже некоторые говорят на украинском, но они за Россию»*; *«Моё мнение — абсолютно не влияет (мова на самоідентифікацію – прим.). Это навязанная история»*; *«Я думаю не влияет язык на принадлежность к национальности»*).

Менша частина респондентів вважає, що рідна мова і мова спілкування впливають на самоідентифікацію людини. Якщо людина говорить українською, то вона українець. І навпаки: якщо для людини рідною мовою і мовою спілкування є російська, то вона росіянин (*«Я думаю влияет (язык / мова – прим.). То есть это не то чтобы определяющий фактор, но думаю влияющий изрядно все-таки оно очень важно для самосознания, для определения понятия»*).

ВИСНОВОК

- Більша частина респондентів вважає, що рідна мова і мова спілкування не впливають на самоідентифікацію. Менша частина вважає, що впливають. Місце проживання респондента практично не впливає на думку респондентів.

ЧИ СВЯТКУЮТЬ ЛЮДИ УКРАЇНСЬКІ СВЯТА? ЯКІ САМЕ? ЯК?

Усі респонденти зазначають, що офіційно українські свята не святкуються. Неофіційне публічне святкування заборонене. Окремі проукраїнські респонденти кажуть, що вони відзначають День Незалежності України, День Прапора України тощо в дуже тісному сімейному колі вдома (*«Искореняются полностью (українські свята – прим.)»*; *«Ні. Зараз це взагалі заборона така»*; *«Ну в тесном семейном. В совсем тесном, в День Независимости, в День Конституции, но в тесном семейном»*).

Частина респондентів зазначають, що здебільшого російські та українські свята однакові — наприклад, Новий рік. Тому особисто у них проблема «вибору свята» не постає (*«Дело в том, что большинство праздников, что украинских, что ихних практически одинаковы. Ну празднуют, да, оно ж уже со временем сформировалось»*; *«Да нет никаких русских/украинских праздников. Есть наши праздники — Новый Год, День рождение. А остальное, назначенное, меня мало волнует»*).

Водночас деякі респонденти, переважно з ТОТ Донецької області, окупованої з 2014 року, говорять про відсутність професійних і місцевих свят, які були до 2014 року — День шахтаря, День міста тощо. Або ж про те, що зараз такі заходи вкрай малочисельні й практично не відзначаються (*«Да, День Шахтера это был праздник. А кто сейчас знает это День Шахтера? Никто его не знает и не помнит... Такие вот праздники. Не осталось этого ничего. Даже то, что было до четырнадцатого»*; *«Якщо раніше в нас було, наприклад, день міста або день села, в нас виходило там дуже багато, дуже багато людей, тисячі. Наприклад, в нас містечко 19 тисяч було населення, шахтарський городочок. У нас дуже багато виходило народу. То зараз як там вийде ну 100-200 людей. Вулиці пусті, просто пусті»*).

Деякі респонденти з ТОТ, окупованих з 2014 року, також говорять, що за 10 років українські свята вже забуті (*«Да ну какие (свята – прим.), что ж вы говорите? Уже и подзабылись, 10 лет»*).

Є окрема думка проросійського респондента про те, що перенесення дат церковних свят було негативно сприйняте людьми, які відзначають православні свята (*«Самое (погане – прим.) для верующих людей это то, что сместили церковный календарь. Это для верующих людей неприемлемо, это неестественно, этого быть не должно было. Тем более, что эти вещи может решать только церковь внутри себя, а отнюдь не правительство. Никакого права украинское правительство не имело вообще смещать церковные праздники»*).

ВИСНОВКИ

- Офіційно українські свята не святкуються і вони заборонені;
- Професійні та місцеві свята або скасовані, або відзначаються дуже скромно з дуже малою кількістю людей і мінімумом заходів;
- Частина респондентів не бачить принципової різниці між святами, які були до 2014/2022 року, і нинішніми. Оскільки святкують, головним чином, «загальноприйняті» свята. Наприклад, Новий рік;
- Деякі проукраїнські респонденти відзначають українські свята (були названі День Незалежності, День Конституції) не публічно, у дуже вузькому сімейному колі вдома.

ЧИ СВЯТКУЮТЬ ЛЮДИ РОСІЙСЬКІ СВЯТА? ЯКІ САМЕ? ЯК?

Згідно з відповідями респондентів, російські свята офіційно відзначають на всіх окупованих територіях. Окрім «радянських» свят 9 травня, 23 лютого, до них додалися День Росії (12 червня), День Народної Єдності (4 листопада). Також у ДНР святкують День возз'єднання з РФ (30 жовтня), День республіки. Однак, за словами деяких респондентів, люди здебільшого відзначають ці свята просто як вихідні дні. Тобто, якби свята були в інші дати, місцеві жителі також відзначали б їх як вихідні дні. Проте офіційна влада приділяє увагу саме російським офіційним святам («У нас, в основном, в прерогативе, конечно же, российские праздники»; «День России мы отдыхаем, День народного единства мы отдыхаем... 30 октября день присоединения ДНР к российской федерации... В России учитываются вот эти региональные праздники, чтобы Россия 11 мая не отдыхает. Допустим, если 11 мая это Провозглашение независимости ДНР»; «День России праздник на весь город устраивают»; «Русские праздники празднуют, потому что люди как и для людей праздник это выходной»).

Частина респондентів, переважно проукраїнських і з ТОТ, які були окуповані після лютого 2022 року, не святкують російські свята («Я не праздную, но атмосферу, какую-то, (вла-да – прим.) старается делать»; «Честно говоря, в их праздники я не особо лезу. Мне не интересно»).

ВИСНОВКИ

- Російські свята відзначаються офіційно, включно з вихідними днями, і місцева влада приділяє цьому чимало уваги;
- У ДНР офіційно відзначаються також місцеві політичні свята — День Республіки та День возз'єднання з РФ. Про ЛНР таких згадок від респондентів не було;
- На думку деяких респондентів, місцеві жителі святкують російські свята просто як вихідні дні, не приділяючи великої уваги їхньому політичному наповненню;
- Частина проукраїнських респондентів не відзначає російські свята.

ЩО ПРИВАБЛИВОГО В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ?

Питання культури та її «національної приналежності» виявилось досить складним для респондентів. По-перше, що саме входить у поняття «Культура»? Музика, літературні твори, картини, архітектура, свята — тобто, що саме? («Вот культура — это музыкальное произведение, картины... Потому что эти вещи вызывают какой-то душевный эмоциональный успех»; «А можно мы, допустим, к культуре отнести те же кинофильмы, исполнители, которых мы слушали и слушаем?»).

По-друге, переважна більшість респондентів, як проросійських, так і нейтральних та проукраїнських, не розділяють культури, вважаючи їх спільними. Багато респондентів навіть називають її «радянською», оскільки вивчали її ще в школі. Це респонденти старшого і середнього віку, але вони становлять більшість у дослідженні. Деякі респонденти говорять, що в спільній культурі були українські «елементи» (автори, виконавці, актори тощо) і місцеві національні особливості, але це все ж була спільна культура з російською та іншими культурами колишнього СРСР («Вот общая музыка, литература, прикладное искусство, что угодно. Это было как в Украине, так и в России»; «На самом деле, это же все пере-

плеталось: там и украинские, и российские, вот они как-то были воедино»; «В Украине она (культура – прим.) была в значительной степени, безусловно, своя. Потому что это определялось и языком, месторасположением и так далее. Но в оперных театрах танцевали одни и те же балеты, пели одни и те же оперы. В нашем русскоязычном театре ставили украинские оперы. Богдан Хмельницкий у нас был, и Запорожец за Дунаем у нас был. Это ни у кого не вызывало никаких отрицательных эмоций»).

Частина проросійських респондентів не розуміє, чому Україна виключає зі своєї культури російських поетів, музикантів тощо. На їхню думку, вони не становлять загрози для України і жодним чином їй не нашкодили («Делать вид, что Чайковского на свете не было, это же тоже не совсем правильно... Мы же прекрасно знаем, что делают с тем же Булгаковым в Киеве... В конце концов, ничего плохого Булгаков Украине не сделал»; «С нас, извините, двойки ставили, если не выучили, и за Шевченко, и за Пушкина одинаково. А брать и вычеркивать что-то из культуры это неправильно»).

Водночас проукраїнські респонденти говорять про те, що всі елементи української культури викорінюються та перебувають під забороною («Украинская культура полностью искореняется. У меня мама работала в культуре, сейчас все искореняется вообще. Я имею ввиду украинская культура»).

Частина проукраїнських респондентів каже, що їх не цікавить російська культура і подобається лише українська («Всё (привлекливо – прим.)! Наша национальная одежда, наши блюда украинские, все наши традиции»; «Это родная наша культура»; «Российское, честно говоря, чуждо»).

ВИСНОВКИ

- Більшість респондентів не розділяє українську та російську культуру через спільну «спадщину». Скоріше за все, це сприймається як певна «радянська» культура, складовими частинами якої були і російська, і українська культури. Це притаманно респондентам, які отримали освіту і виховання в радянський період;
- Фактично ці ж респонденти негативно сприймають забороону в Україні російських культурних діячів і творів. Водночас заборона української культури на ТОТ у них не викликає негативу. Вони взагалі цього не згадують. Тобто, «нам можна, а вам ні»;
- Частина проукраїнських респондентів, за їхніми словами, не сприймають російську культуру і вважають, що українська для них ближча і краща.

ЩО ПРИВАБЛИВОГО В РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ?

Як вже описано в попередньому розділі, більша частина респондентів сприймає українську та російську культури як складові частини однієї спільної культури. Тому повторно описувати цей момент немає сенсу. Є окремі проросійські респонденти, які вважають російську культуру більш «розвиненою» та такою, що перевершує українську («А сейчас я подписан на некоторые культурные сайты. Там есть высказывания разных знаменитых людей — иностранцев, русских, Омары Хаямы всякие. А вот высказываний мировых украинцев там нет. Видимо, не дотягивает украинская культура до такого уровня»; «А вот знаете — глубина (в российский культуре – прим.)... Сколько там произведений мирового масштаба — все их знают»).

ВИСНОВКИ

- Респондентів, які надають перевагу російській культурі й заперечують українську, абсолютна меншість. Можливо, це є результатом специфіки вибірки дослідження, оскільки відверто проросійських респондентів у дослідженні мало.

ЯКІ ОСОБЛИВОСТІ У ВАШІЙ МІСЦЕВІЙ КУЛЬТУРІ?

Приблизно половина респондентів не змогли назвати жодних відмінностей або особливостей місцевої культури. Вона або українська (у проукраїнських респондентів ТОТ Запорізької та Херсонської областей), або російська (в Криму та на ТОТ Донецької та Луганської областей). Частина респондентів з ТОТ Донецької та Луганської областей згадували окремих авторів або елементи культури. Але, на їхню думку, вони також є частиною певної спільної російсько-української («радянської») культури з мінімальними місцевими особливостями (*«У нас, скажем так, культура изначально строилась на путях шахтеров. У нас есть некоторые языковые обороты, которые для других регионов, что России, что Украины, их будет тяжело понять. Плюс это все отложилось на мировоззрении человека, на его поведение у нас в регионе. То есть у нас такой шахтерский, металлургический край»; «У нас Чайковский с нашего региона. Вот, поэтому у нас есть чем гордиться»; «У нас большой частью нашей донецкой культуры был футбол. Эта часть пропала, она просто исчезла. Это большая беда для нас всех, когда мы стали в ДНР, то футбол у нас исчез. А это была очень важная часть нашей культуры»*).

Частина респондентів говорить про те, що зараз у пріоритеті питання виживання, нормального побуту, нестача фінансів, а питання культури далеко не в першій черзі за значенням (*«О какой культурной программе я буду вести речь? И люди многие жалуются: Ребят, вы нам сделали какое-то гетто работа-дом-дом-работа»; «Большинство людей просто облом. Сейчас люди пытаются решить элементарно свои бытовые проблемы. У людей нет воды, у людей нет газа, вернее нет воды, отопления в домах. Инфраструктура, вот эта гуманитарная катастрофа, настолько людей морально изматывает»*).

ВИСНОВКИ

- Жоден респондент з будь-якої окупованої території не вважає місцеву культуру чимось цілісним і окремим від української, російської або якоїсь «спільної українсько-російської» культури. Хоча присутні згадки про місцеві елементи більш «широких» культур;
- Частина респондентів, хоча й нечисленна, вважає, що створені умови життя в їхньому регіоні не дають можливості брати участь у культурному житті, оскільки в пріоритеті більш важливі побутові та фінансові питання.

ЧИ БАГАТО ЛЮДЕЙ ХОДЯТЬ ДО ЦЕРКВИ? ПРОПАГАНДА В ЦЕРКВАХ. ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА МІСЦЕВИХ МЕШКАНЦІВ

На жаль, майже всі респонденти відповіли, що особисто вони та члени їхніх сімей до церкви не ходять. Про відвідування церкви, і то лише на великі церковні свята, сказали лише два респонденти. Тому про те, що відбувається в церквах і на церковних службах, респонденти знають переважно з чужих слів і візуальних спостережень. Частина респондентів взагалі

не змогли відповісти на жодне запитання щодо церковної тематики, оскільки заявили, що вони «далекі від цього».

Думки решти респондентів щодо кількості людей, які відвідують церкву, також розділилися — від того, що кількість людей, які приходять на богослужіння, зросла, до того, що вона не змінилася («Много людей ходят в церковь. Много, религия у нас для людей важна. Церковь для людей действительно важна»; «Ви знаете, як ходили, так. Як бабушки ходили, так і ходять»).

Більшість респондентів сходяться на думці, що люди відвідують церкву переважно на церковні свята і більшість відвідувачів — це люди похилого віку («Ходят по большим праздникам»; «По праздникам я вижу очень много людей. Мне кажется, все равно стало, с учетом того, что у нас молодежи совсем нет, и у нас ходит очень много стариков»).

Є думки, що кількість парафіян у церквах зросла через те, що люди шукають якусь опору в неспокійний час і знаходять таку опору в Бозі («Учитывая, скажем так, сложную ситуацию, человек всегда ищет опору, на что опереться. И церковь ее предоставляет»; «Ну людей верующих очень много. Особенно с последними событиями стало еще больше. К кому еще обращаться?»).

Також є окрема думка, що ходити до церкви небезпечно через загрозу «навмисних» обстрілів під час церковної служби («Люди, возможно, боятся ходить в церкви. Особенно по крупным праздникам, потому что бывают обстрелы, бывают подло обстрелы. Кто это делает? Это другой вопрос»).

Один із респондентів зазначив, що навіть у зруйнованих містах насамперед відновлюють церкви та культові споруди («Вот я вижу, что даже в разрушенных городах, вот то, что первое восстанавливается. Деньги в это вкладывают... в большие, и малые, и в соборы, и в часовни»).

Серед тих респондентів, які можуть відповісти на питання щодо церковної тематики, більшість вважає, що люди в церкві слухають зміст проповідей священників. Окремі респонденти стверджують, що для відвідувачів церкви це не має великого значення («Это сузубо индивидуальные вещи. Есть люди, которые слушают проповедь. Если интересный его проповедь не может быть не интересной»; «Я думаю прислушиваются»; «Я, наверное, если по себе судить, то полностью, наверное, не слушаю. Я в церковь бывает хожу»).

Усі респонденти кажуть, що політиків чи якихось діячів під час богослужіння священники не згадують. Але моляться за полеглих воїнів і бажають повернення живим. Звичайно, молитва за російських військових. Окремі респонденти говорять, що в молитвах священники просять про перемогу російської армії («Армию, естественно, за солдат молятся, желают им возвращение. Это естественно»; «Нет, церковь это не делает (не згадує політиків – прим.)»; «Эти молитвы были о силе. Я даже как-то так слушал. Он что-то там о русской армии, о защитнице. А ведь милитаристическая молитва. В этом нашем храме она не читалась... Это на усмотрение священников вроде было»).

Є окрема згадка про заміну місцевих священників на приїжджих з РФ. Йдеться саме про церкву московського патріархату («Только сейчас узнал, например, что владыка Илларион, которого убрали, он просто был проукраинских взглядов... поставили неместного даже. Вот прислали откуда-то с Владивостока, с Приморского края, прислали настоятеля нового»).

Майже всі респонденти з тих, хто міг відповісти на питання щодо церковної тематики, зазначили, що місцева церква не займається політичною пропагандою. Лише двоє респондентів заявили, що пропаганда в церкві присутня («Нет, я с таким не сталкивалась. Может быть, я не знаю, где-то там в больших церквях на каком-то что-то такое говорят, не исключено»; «Церковь у нас вне политики»).

Є одне згадування респондента про те, що в 2014–15 роках місцева церква (Донецька область) ховала у своїх приміщеннях зброю та боеприпаси для ополченців («Я знаю, что в 14-15 году многие священники укрывали и прятали снаряды, боеприпасы, помогали ополченцам»).

ВИСНОВКИ

- Усі респонденти сказали, що церкву вони або зовсім не відвідують, або лише на церковні свята, і тому досконально в церковних питаннях не орієнтуються;
- На думку тих респондентів, які хоч якось орієнтуються в церковних питаннях, кількість людей, які відвідують церкву, не зменшилася, а місцями навіть зросла. Більшість відвідувачів – люди похилого віку. На церковні свята кількість людей в церквах значно збільшується. Це може бути пов'язано з тим, що під час війни люди шукають додаткову моральну опору і заспокоєння, які надає церква;
- Переважна більшість респондентів вважає, що пропаганда в церкві не проводиться, політиків та інших діячів у молитвах не згадують. Однак поминають полеглих воїнів і бажають перемоги російській армії;
- Більшість респондентів кажуть, що люди слухають зміст проповідей у церквах.

ЩО РОБИТЬ РОСІЙСЬКА ВЛАДА ДЛЯ ТОГО, ЩОБ ЛЮДИ ПОЧАЛИ СЕБЕ ВВАЖАТИ РОСІЯНАМИ?

Частина респондентів, особливо з ТОТ Донбасу, окупованих з 2014 року, кажуть, що ці регіони були проросійськими ще задовго до окупації, і жодних дій, окрім безпосередньої окупації та офіційного включення цих територій до складу РФ, російській владі не знадобилося. Нібито місцеві жителі й так з радістю сприйняли ці дії, оскільки й раніше вважали себе росіянами («Наш регион, Донецкую Народную Республику приняли и стала Российской Федерацией, это уже много чего сделано, потому что местное население считалось русскими»; «У нас, в принципе, здесь, по-моему, такой вопрос даже не стоит. Потому что у нас российский район, и он исторически больше тяготеет к России»).

Респонденти говорять про те, що російська влада здійснює підкуп населення, у першу чергу пенсіонерів, шляхом підвищення пенсій. Тобто лояльність населення купується шляхом підвищення гарантованих соціальних виплат («По-перше, бачите, як вони підкупили пенсіонерів. Це добре. Потім вони надавали допомоги. Навіть, я знаю, по 2-3 рази допомоги. Ну і це що, як гуманітарні допомоги. Виходить, цим людей якось і купили»).

Також респонденти говорять про отримання російських паспортів. Водночас деякі (проукраїнські) респонденти зазначають, що людей змушують отримувати паспорти («Заставили получить паспорта российские»).

Ще з тих заходів і дій, які використовує російська влада, щоб місцеві жителі ідентифікували себе як росіяни, респонденти зазначають, що РФ їх захищає, надає можливості (наприклад, придбати житло), проводить пропаганду («Они ведут очень серьезную пропаганду: День России, День культуры, день чего-то там постоянно это все высвечивается»; «Понимаете, через превосходство, величие. Все такие великие стали. Прям смотришь дивуешься. То есть это величие от принадлежности к я гражданин, великой. Непобедимые, легендарные и навсегда»; «Дает возможность купить жилье»; «Защищает нас»).

Водночас респонденти зазначають, що багато дій російської влади — це декларації, які не приносять реальної користі та ефекту. І що влада більше зайнята заборорою всього

українського, ніж розвитком руської / російської культури та ідентичності («В данном случае то, что у нас, нам запрещают что-то либо украинское выставлять, что-то говорить из Украины хорошее, либо как бы вот это все показывать. То есть, будто у нас вот это все. В данном случае ничего (не робиться для розвитку руської ідентифікації – прим.)»; «Нет системы. Я уже про это говорил. Декларируют много, но не все простые люди это ощущают»).

ВИСНОВКИ

- Більшість респондентів з ТОТ Донецької, Луганської областей та АР Крим вважають, що російській владі не потрібно було вживати якихось особливих заходів, щоб місцеві жителі самоідентифікували себе як росіяни. Оскільки мешканці цих регіонів спочатку вважали себе такими.
- Серед заходів і дій, які здійснюють російські власті для того, щоб місцеві жителі відчували себе росіянами, респонденти зазначають: пропаганду величчя Росії (належність до «великої нації та держави»), підкуп жителів підвищеними зарплатами та соціальними виплатами, можливість розвитку (в певній мірі це виправдовується — «кухарки» можуть керувати чим завгодно на ТОТ), захист населення, заборону всього українського.
- Проте багато респондентів зазначають, що багато дій, які здійснюють російська влада, є лише деклараціями, а не реальними справами.

ЩО ПРО ВАС ДУМАЮТЬ ЖИТЕЛІ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ, ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВЛАДІ?

Значна частина респондентів впевнені, що в Україні більшість жителів ставляться до них негативно. Хоча зазначають, що з родичами, які живуть в Україні, у них нормальні відносини. Деякі респонденти (насамперед проросійські) говорять про те, що погано до них ставиться лише активна «патріотична меншість», а решта людей ставляться нормально або навіть мають проросійські настрої. Проте більшість респондентів кажуть, що ставлення до людей на ТОТ залежить від конкретної людини в Україні та від того, чим займається людина на ТОТ — співпрацює вона з російською владою чи ні.

Серед причин негативного ставлення жителів України до тих, хто залишився на ТОТ, респонденти називають пролиту кров з обох сторін; звинувачення в тому, що вони «покликали Росію»; що ті, хто хотів виїхати в Україну, вже виїхали, і залишилися лише ті, хто хоче бути в РФ («Я думаю — ничего хорошего они не думают о нас. Опять же зависит от человека, который если разобрался в ситуации он будет лучше думать, то по основной массе»; «Честно говоря, боюсь, что сейчас у большинства не очень лестная, поскольку, как ни крути, мы находимся по разные стороны войны. То есть это уже и пролитая кровь, и разрушенная жизнь, и семьи, то есть отношение скорее враждебное»; «Я так подозреваю, что хорошего они о нас точно не думают. Еще с четырнадцатого года, в общем-то, вся Украина показала свое лицо, которое не изменилось... Я думаю, даже сочувствие о том, что мы находимся, ну, как бы, на линии своего соприкосновения у них нет»; «У украинцев многие обвиняют нас в том, что мы виноваты. Что мы позвали Россию. В том, что нам надо было, походу надо было баками, арматурой забить Стрелкова или кого-то из тех, кто поднимали эту бучу»; «Мне кажется, что люди, которые в Украине не все патриоты... Потому что слово патриот уже себя дискриминировало. В Украине люди, как есть люди более пророссийски настроенные, чем у нас здесь. И таких очень много»; «Читала то, кто-то говорит: Да, там все нормальные выехали,

остались только ждуны (ті, хто чекав Росію – прим.). Это часто и густо»).

Деякі респонденти зазначають, що ставлення українців в Україні змінюється на краще, якщо вони дізнаються, що людина на ТОТ не може виїхати на неокуповану територію з об'єктивних причин — хворі родичі, неможливість залишити дім тощо («Спочатку йшлося з негативною точкою, так? Осудженіє йшло це. Ну а потім, коли вже дізнаються, що я не змогла виїхати, то що у мене батьки, куда я кину»).

Багато респондентів не розуміють, що таке «колаборант». Респонденти висловлюють зовсім різні думки: від того, що всіх жителів, які залишилися на ТОТ, в Україні вважають колаборантами, до того, що раз РФ «офіційно включила регіони до складу РФ», то ніхто колаборантом не є взагалі, адже працює на офіційну владу («Мы все, вот здесь мы все относимся к этой категории (колабарант – прим.)»; «Когда человек пошел в политику, вот это коллаборант... Те, которые со слесарей в начальники цехов повылазили. Ну вот просто так не получится со слесаря стать начальником цеха. А тот, кто просто подписал контракт, чтобы работать и прокармливать себя и семью, чем он предатель? Ему нужно выживать»; «Наверное, все те, кто работает с российской властью в общем-то почти всех»; «Коллаборантами мы сейчас уже не стали, потому что хотя бы мы являемся регионом российским. То есть, мы официально уже регион российский»).

ВИСНОВКИ

- Більша частина респондентів вважає, що жителі неокупованої України ставляться до них негативно. Особливо цей негатив посилюється з початком повномасштабної війни в лютому 2022 року. Частина респондентів зазначає, що ставлення українців до жителів на ТОТ є різним і залежить як від конкретної людини в Україні та її розуміння ситуації, так і від діяльності та можливості виїхати людини з ТОТ;
- У переважній більшості жителів ТОТ немає розуміння, хто такий колаборант. Я підозрюю, що й у більшості жителів неокупованої України також немає чіткого розуміння — хто такий «колаборант». Наскільки я знаю, чіткого юридичного визначення немає і в законодавстві України. Думки респондентів дуже відрізняються одне від одного, але загалом складається враження, що більшість респондентів схилиються до думки, що «колаборантом» є будь-яка людина, яка працює бодай десь і якимось чином на ТОТ, а не виїхала з окупованих територій або не має вагомих причин для невиїзду.

ЩО ДУМАЮТЬ ПРО МЕШКАНЦІВ ТОТ ЖИТЕЛІ РОСІЇ?

Багато респондентів, навіть частина проросійських, які живуть на ТОТ Донецької та Луганської областей, кажуть, що вони відчують себе «недоросіями». А жителі «корінної Росії» сприймають їх як «людей другого сорту». За словами респондентів, жителі РФ вважають їх зрадниками, які, зрадивши один раз, можуть зрадити і вдруге, вже Росію («Доверия к нам нет. Потому что это так моё, потому что мы предатели. Мы продали свою родину, можем и передать их или другую родину»).

Деякі респонденти зазначають, що громадяни РФ все одно вважають їх українцями, і тому ставлення до них погане («Скажем не лучшим образом тоже (ставлення росіян – прим.). Потому что в определенных кругах мы как были украинцами, так ими и остались»).

Крім того, респонденти зазначають, що росіяни відчують негативне ставлення до жителів ТОТ, оскільки через них у Росії почалися економічні проблеми. І те, що через них (на думку росіян) довелося воювати та гинути, також не додає позитивного ставлення («Лучше не го-

ворить, что ты с Донбасса. Потому что нас ненавидят, потому что считают нас причиной того, что происходит. Это мы здесь сидели на жопе ровно, а потом нам что-то не понравилось, и мы решили взбунтоваться. Но России ничего не оставалось делать, как поддержать. Вот такое представление у людей о этой политической ситуации»; «Лучше молчите и не рассказывайте, что вы с Донецка. Если первоначально там какая-то еще жалость, сострадание, то сейчас такого нет»).

Менша частина респондентів не бачить поганого ставлення росіян до жителів ТОТ або ж вважає це проявом окремих індивідуальних думок у РФ. Навпаки, ці респонденти говорять про підтримку та співчуття з боку росіян (*«Многие позитивно воспринимают, и помощь оказывают, и просто рады. Но есть те, которые негативно, потому что из серии вот за наши деньги, на вас тратятся деньги, люди виноваты»; «Политическое отношение, вы прекрасно понимаете. Нас приняли на равных, все нормально... Многие сочувствуют, очень многие сочувствуют»*).

Серед проявів ставлення «другосортності» російської влади до місцевих жителів на ТОТ респонденти називають:

- Істотно нижчі зарплати місцевим працівникам порівняно із зарплатами людей, які приїжджають з РФ на ті ж самі роботи та посади (*«Зарплата у жителя ДНР может быть в 4 раза меньше или в 5 раз меньше, чем у человека, который приехал из России и выполняет точно такую же работу»*);
- Між ТОТ та територією РФ існує митний і прикордонний контроль (*«Таможенный пункт все равно ведь остается из ДНР и России. Это таможня. Вот она есть. То есть эта граница все равно есть. Нам объясняют это военными действиями, но тем не менее она ведь есть. И проверка паспортов, и проверка вещей»*);
- Призначення на керівні посади в регіоні не місцевих, а приїжджих з РФ. Місцеві жителі сприймають це як призначення губернатора в колонію (*«Едут откуда-то руководить сюда оленеводы, Ямало-Ненецкий округ, Челябинск, Оренбург, еще кто-то. Как будто у нас не было и нет людей, которые понимают и умеют работать»; «Это обычная колония, и назначают губернатором. Как при Англии на Ямайку с Англии ехал человек, и он там становился генерал-губернатором, и порол всех, и учил всех жить. Так и здесь»*);
- «Навчають життю» — як треба правильно жити, якою правильною мовою розмовляти і так далі (*«Нас пришли учить — как надо жить, как надо в церковь ходить, за кого голосовать, на каком языке говорить»*).

ВИСНОВКИ

- Більша частина респондентів говорить про негативне ставлення як громадян Росії до місцевих жителів, так і про ставлення російської влади до окупованих регіонів як до колонії. І те, і інше виражається у численних проявах, описаних вище;
- Менша частина респондентів не бачить і не відчуває негативного ставлення жителів РФ та російської влади до жителів ТОТ і вважає, що такі прояви є індивідуальними та несистемними. Ці респонденти вважають, що загалом жителі РФ ставляться до жителів ТОТ добре, а влада створює умови для розвитку.

ДІЇ РЕСПОНДЕНТІВ У ВИПАДКУ ДЕОКУПАЦІЇ

Думки респондентів щодо питання деокупації кардинально різняться залежно від терміну

окупації території. Респонденти з ТОТ, окупованих з 2014 року (а це майже всі або проросійські, або політично нейтральні респонденти), або не сприймають саму можливість деокупації («Росія тут назавжди»), або відчувають велику тривогу за свою безпеку в такій ситуації. Основною причиною тривоги для цього є негативне, на думку цих респондентів, ставлення жителів та влади України до людей на ТОТ. Додатково — можливість руйнувань і небезпека для життя внаслідок військових дій («Ничего хорошего, я думаю, здесь не будет происходить по территории»; «Судя по тому, как относились даже к тем, которые уехали отсюда, которые не стали коллаборантами, которые стали беженцами, судя по отношению к ним, особых иллюзий читать не приходится, даже к тем людям. А уж по отношению к нам, честно говоря, совершенно бы не хотелось испытать такое удовольствие»; «Это вызывает тихий ужас»; «Сейчас мы понимаем, что Россия эти территории не отдаст. Хорошо ли, плохо ли, но не отдаст»).

Майже всі ці респонденти сказали, що в разі деокупації виїжджатимуть до РФ («Честно говоря, либо уезжать, либо партизаны. Второй вариант — это совсем жестко. К сожалению, я не думаю, что будет какое-то взаимопонимание и это будет скорее всего достаточно кроваво»; «Я пересеку границу в правильном направлении (в РФ — прим.)»).

Респонденти з ТОТ, які були окуповані після лютого 2022 року (а майже всі вони проукраїнські), навпаки, чекають на деокупацію та радітимуть поверненню в Україну, навіть якщо цей процес буде супроводжуватися боями та руйнуваннями («Наверное, дня три пить будем, отмечать. Какие действия? Радоваться будем»; «Ви знаете, нам уже, мабуть, нічого не страшно вже яким шляхом. Головне, щоб все повернулося назад. Ми вже пережили те, що повинні були боятися. А коли вже наші будуть, то ви знаете, це вже буде, мабуть, радість»).

Частина проукраїнських респондентів у разі деокупації хоче здати українській владі колаборантів та зрадників («Сразу расскажем кто предатель, а потом будем жить и радоваться жизни. Предателей хватает»).

ВИСНОВКИ

- Респонденти на ТОТ, окупованих з 2014 року, не очікують нічого хорошого від деокупації і в основному виїжджатимуть до РФ у такому разі. Це пов'язано з негативом, який, на думку цих респондентів, відчувають влада та громадяни України до жителів цих територій;
- Респонденти на ТОТ, окупованих після лютого 2022 року, навпаки, чекають на деокупацію. Деякі з них готові «сприяти» владі України у виявленні зрадників та колаборантів.

ДІЇ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТОТ, У РАЗІ ДЕОКУПАЦІЇ

Найпоширеніша думка серед респондентів з усіх окупованих територій — це те, що в разі деокупації виїдуть люди, які працюють з владою. Інші люди, якщо їхні будинки не будуть зруйновані внаслідок воєнних дій, переважно залишаться («Это зависит от статуса любого человека. Если это... государственный какой-то госслужащий, я думаю, что остаются здесь не то что нежелательно, а небезопасно. Поэтому эта категория населения, естественно, покинет. А обычные обыватели, я думаю, останутся»; «Если условно освобождают, у меня под словом освобождение понятие такое разрушение до основания. Если не разрушат все полностью, значит, будем жить. Ну, разрушат, значит, будем куда-то двигаться»).

Деякі респонденти сказали, що ті, хто не виїдуть, будуть «перефарбовуватися» в проукраїнських жителів (*«Я думаю, что люди уедут. Некоторые рискнут и будут включать Украину, так сказать»*).

Також висловлювалася думка, що ті, хто хотів виїхати з ТОТ, вже виїхали або до РФ, або до України (*«По ощущениям много людей уже и так выехало... из-за того, что начались обстрелы очень сильные»*).

Деякі респонденти зазначили, що взагалі не обговорюють такі теми з іншими людьми (*«Я на такие темы с людьми не разговариваю»*).

ВИСНОВКИ

- Незважаючи на те, що більшість проросійських респондентів сказали, що у разі деокупації ТОТ особисто вони виїдуть, дії інших людей вони оцінюють більш стримано. На їхню думку, виїдуть насамперед ті, хто співпрацює, в тій чи іншій мірі, з російською або місцевою владою. Такої ж думки дотримуються і проукраїнські респонденти. Частина людей може «перефарбуватися» з проросійських у проукраїнських;
- Причинами для виїзду можуть стати не тільки співпраця людини з російською владою, але й можливі руйнування та побоювання за своє життя внаслідок бойових дій.

ЧИ Є ПРОБЛЕМА З УКРАЇНСЬКИМИ ДОКУМЕНТАМИ?

Усі респонденти зазначають, що українські документи на ТОТ не діють. Паспорти, довіреності, право на житло тощо — усе необхідно переоформлювати за російським законодавством. На це надається певний термін (*«Здесь только русские документы, ну украинские как, кому они здесь. Они здесь ни хождения уже не имеют, украинские паспорта здесь не действительны»*; *«У нас здесь на территории установлены определенные сроки для приведения своих документов, в том числе на право собственности по российскому стандарту»*).

За словами респондентів, виникає проблема з переоформленням українських документів. Наприклад, з переоформленням банківських карток. Для цього, на думку респондентів, необхідно фізично потрапити в Україну та переоформити документи там. А це можливо лише великим обхідним шляхом через Росію та Європу і коштує дуже дорого. Також на ТОТ є проблема інтернет-зв'язку (*«Это только если кому-то очень необходимо. Это какими-то обходными окольными путями, потому что так их никак не оформит»*; *«Просто должны представить какие-то документы, оформляют, просто поехать в Украину. Это окружным путем. Вы же понимаете, какую копейку это выйдет. И сможешь ли ты там оформить это все под большим вопросом»*; *«У пенсионерів дуже багато кого картки дуже багато позакінчувалися і треба проходити ідентифікацію. Це виходить в Україні. Це дуже складно через те, що немає ну, як доброго інтернету та зв'язку»*).

Більшість респондентів нічого не знає про портал державних послуг «Дія». Деякі респонденти кажуть, що їм це і не потрібно — у них немає потреби оформлювати українські документи. Ті, хто знає про «Дію», не завжди розуміють, що в ній потрібно робити. Крім того, за словами деяких респондентів, існує небезпека перевірки телефона та покарання за встановлену на ньому «Дію». Лише окремі респонденти використовують «Дію» для оформлення українських документів (*«Честно говоря, впервые слышу»*; *«Это нереально (использовать «Дію» – прим.). В любой момент могут проверить телефон»*).

ВИСНОВКИ

- Жодні українські документи не мають чинності на ТОТ. Російська влада надала термін для переоформлення українських документів на російські;
- Респонденти, які потребують оформлення українських документів, майже всі впевнені, що для цього потрібно їхати в Україну і переоформлювати документи там. Про портал «Дія» більшість респондентів не знає. Ті, хто знає про нього, не зовсім розуміють, як ним користуватися, або бояться використовувати через небезпеку перевірки телефонів. За «Дію», виявлену на телефоні, можуть бути застосовані санкції.

РЕЗЮМЕ

Майже всі респонденти розділяють національність людини та її громадянство. Самоідентифікація відбувається більше за громадянством і лояльністю до тієї чи іншої держави. Самоідентифікація респондентів також залежить від конкретного окупованого регіону та терміну його окупації. У Криму респонденти вважають себе росіянами як за національністю, так і за самоідентифікацією (1 татарин, який самоідентифікує себе як татарина з російським громадянством). Майже всі респонденти з ТОТ Донецької та Луганської областей самоідентифікують себе як громадяни РФ, але при цьому вважають себе певними «донецчанами» за місцем проживання. Частина респондентів із цих областей самоідентифікує себе як росіяни. У Криму, в Донецькій і Луганській областях майже всі респонденти або проросійські, або нейтральні. Проукраїнських настроїв там практично не висловлювалося, і українцями вони себе не ідентифікують. Респонденти з ТОТ Херсонської та Запорізької областей майже всі лояльні Україні та ідентифікують себе українцями.

На думку майже всіх респондентів, рідна мова та мова спілкування не мають значення для ідентифікації людини як росіянина чи українця. Респонденти зазначають, що можуть бути як російськомовні українці, так і україномовні росіяни. Серед респондентів частина лояльних Україні давали інтерв'ю російською мовою, і російська мова для них є рідною. Лише окремі респонденти (по одному — проукраїнський і проросійський) стверджують, що мова має значення для ідентифікації.

Проросійські та нейтральні респонденти говорять про те, що українська та російська культури є спільними. Для них це єдина «радянська культура», яку вони вивчали ще в школі. Багато з цих респондентів негативно ставляться до заборони російських культурних діячів в Україні. При цьому заборона всього українського на ТОТ їх не бентежить, і вони про це навіть не згадують. Частина проукраїнських респондентів висловлюється більш жорстко щодо російської культури, аж до її неприйняття. Але інші також вважають, що обидві культури є українською спадщиною. Тим більше, що в такій «спільній» культурі було багато українського.

Респонденти в цьому дослідженні виявилися не дуже релігійними, більшість з них не відвідує церкви. Ті, хто залишився, іноді ходять до церкви на церковні свята. На думку респондентів, кількість відвідувачів у церквах не змінилася або стала більшою (в залежності від території). Це пов'язують із важкими часами та спробою людей знайти додаткову моральну підтримку в церкві. При цьому, за спостереженнями респондентів, до церкви ходять переважно люди похилого віку.

На думку більшості респондентів, люди в церквах слухають зміст молитов. Політики чи які-небудь діячі в молитвах не згадуються, але майже всі респонденти говорять про згадку в молитвах загиблих «за Вітчизну» російських військових, а деякі респонденти говорять про молитви за російську армію.

Окремі проукраїнські респонденти кажуть, що в церквах ведеться пропаганда, але всі інші так не вважають.

Українська церква заборонена, і є окремі згадки про те, що нелояльних до Росії священників, навіть, у церквах московського патріархату, замінюють на священників з РФ.

Дії РФ щодо «перевиховання» жителів ТОТ у росіян респонденти оцінюють по-різному. Проросійські респонденти з Криму, Донецької та Луганської областей кажуть, що вони і так були росіянами, і достатньо було офіційного приєднання регіонів до РФ. А вже там Росія надає можливості для розвитку та самореалізації. Нейтральні та проукраїнські респонденти говорять про підкуп місцевих жителів (підвищення пенсій та соціальних виплат), пропаганду та примусову роздачу російських паспортів. А також про заборону всього, що пов'язане з Україною.

Проте більшість респондентів, незалежно від своєї лояльності до України чи РФ, кажуть, що багато заходів і дій РФ проводяться декларативно, без необхідного змісту та ефекту. Тобто російська та місцева влада більше займається «показухою», ніж реальними справами.

Майже всі респонденти з ТОТ Криму та Донбасу вважають, що українська влада та звичайні люди в Україні ставляться до них негативно. Це пов'язують з війною («кров між нами»), тим, що їх вважають винуватцями війни («покликали Росію») та зрадою України. Частина таких респондентів говорить, що таке ставлення в Україні до них властиве лише «патріотам» (у негативному сенсі слова), а інші люди ставляться до них нормально.

Проукраїнські респонденти вважають, що до них в Україні ставляться із співчуттям, але також можуть виникати питання щодо їхнього невиїзду на неокуповані території. Якщо вдається переконати людей з України, що немає можливості виїхати або залишити на ТОТ дім / родичів / сім'ю, то ставлення стає позитивним.

Дуже небагато респондентів можуть дати визначення поняттю «колаборант». На думку багатьох респондентів, незалежно від їхньої лояльності до тієї чи іншої країни, колаборантами є, зокрема, люди, які просто живуть на ТОТ або просто працюють / отримують соціальні виплати. Менша частина респондентів вважає колаборантами лише тих, хто співпрацює з російською владою та / або російською армією. Через таке нерозуміння, зокрема, виникають побоювання за свою долю в разі деокупації Україною окупованих територій.

Респонденти з Криму вважають, що ставлення до них у Росії позитивне і негативу до себе вони не відчувають. Інакше бачать ситуацію респонденти з Донецької та Луганської областей. Вони вважають, що росіяни ставляться до них як до людей «другого сорту», а російська влада розглядає ці території як колонії. Підставами для цього є неспівмірні зарплати для місцевих і приїжджих на однакових посадах і роботах, існування митних постів з оглядом та обшуками на кордоні ТОТ і основної території РФ, а також призначення на керівні посади в регіоні «варягів» із РФ.

На думку більшості з цих респондентів, ставлення «простих людей» у РФ до жителів Донецької та Луганської областей загалом негативне через те, що росіяни вважають їх винуватцями війни з Україною, яка принесла важчі часи для країни; все одно жителі РФ вважають місцевих українцями; думають, що ті, хто зрадив одного разу, можуть зрадити й Росію. Окремі респонденти зазначають, що таке ставлення людей у РФ до жителів ТОТ Донецької та Луганської областей є поодиноким і не системним. Основна маса людей у РФ ставиться до них зі співчуттям.

Проукраїнські респонденти вважають, що РФ ставиться до них як до підкорених, завойованих територій і народу з усіма негативними наслідками, що з цього випливають.

Більшість респондентів з Криму, Донецької та Луганської областей у разі деокупації збираються виїхати до РФ, оскільки побоюються за своє життя та неминучі, на їхню думку, репресії з боку України. Водночас ці ж респонденти вважають, що більшість людей, які проживають на цих територіях, залишаться.

Проукраїнські респонденти радітимуть деокупації. Дехто з них збирається «допомагати» у видачі українській владі зрадників і колаборантів. На їхню думку, більшість людей залишаться, а дехто навіть спробує «перефарбуватися» в лояльних до України.

Частина респондентів, незалежно від своєї лояльності, побоюються бойових дій і розглядатимуть варіанти тимчасового виїзду в разі боїв та загрози для життя.

Жодні українські документи не є дійсними на ТОТ. Російська влада надає термін для переоформлення українських документів на російські. Деякі респонденти, яким необхідні українські пенсії чи інші українські документи, вважають, що для їх отримання або переоформлення потрібно фізично перебувати в Україні. А це можливо лише великим об'їзним шляхом і коштує дорого. Про «Дію» знає дуже мало респондентів. Окремі респонденти бояться її використовувати, оскільки при перевірці телефонів і виявленні української «Дії» це несе загрозу для здоров'я та життя.

КОРОТКІ РЕЗУЛЬТАТИ КІЛЬКІСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Заключним етапом дослідження було проведення кількісного опитування методом CAWI на основі дослідного інструментарію (анкети), розробленого за результатами круглих столів з корегуваннями, внесеними після опрацювання інформації з глибинних інтерв'ю.

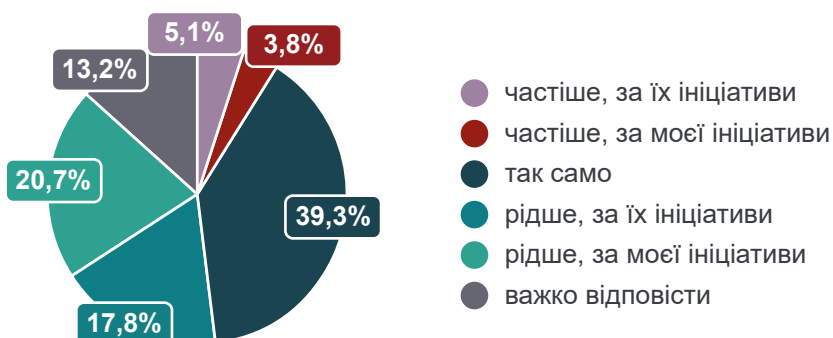
- Період збору первинної інформації: 10-14 січня 2025 року;
- Генеральна сукупність дослідження — доросле населення України на підконтрольній українському уряду території;
- Вибіркова сукупність — 2025 респондентів;
- Теоретична статистична похибка репрезентативності* з урахуванням дизайн-ефекту 1,5 та без його врахування за довірчої ймовірності 0,95:

		ВИБІРКОВА СУКУПНІСТЬ 2000 РЕСПОНДЕНТІВ	
Показники значень		Без врахування дизайн-ефекту	З урахуванням дизайн-ефекту 1,5
99%	1%	0,44	0,67
95%	5%	0,97	1,46
75%	25%	1,94	2,9
50%		2,24	3,35

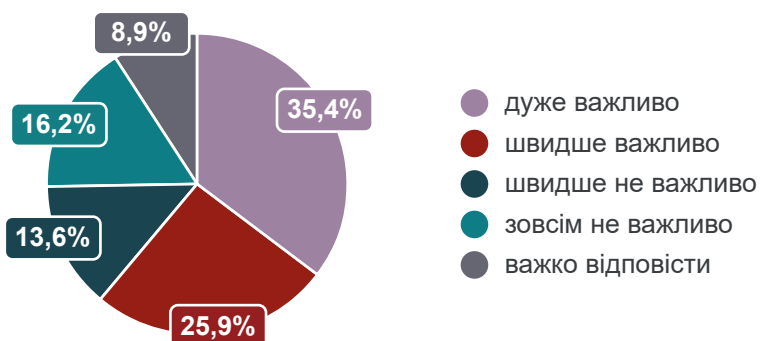
* За умови відсутності в Україні достовірних статистичних даних про населення для вибору критеріїв ми спиралися як на офіційну інформацію, що була доступна до моменту повномасштабного вторгнення Росії, так і на дані різних дослідників щодо міграції населення, зокрема неофіційні. Таким чином, наша генеральна сукупність була побудована таким чином, щоб максимально відповідати реальній соціально-демографічній структурі населення України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом минулого року Ви стали спілкуватись частіше чи рідше з вашими знайомими/родичами на ТОТ?

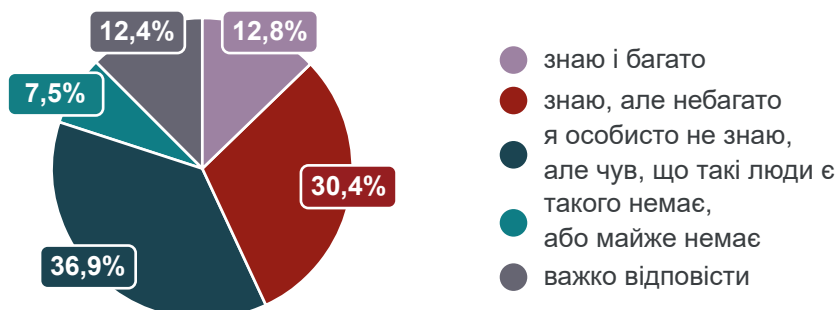
Наскільки важливо Вам особисто зберігати зв'язок із людьми, що залишаються на тимчасово окупованих територіях?

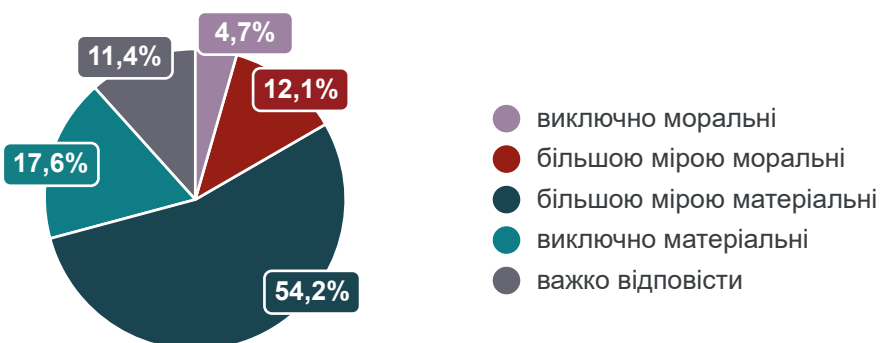
ПРИМІТКА

Питання щодо частоти спілкування з родичами чи знайомими на тимчасово окупованих територіях було адресовано лише тим респондентам, які зазначили наявність таких контактів. Решта респондентів не бачили його

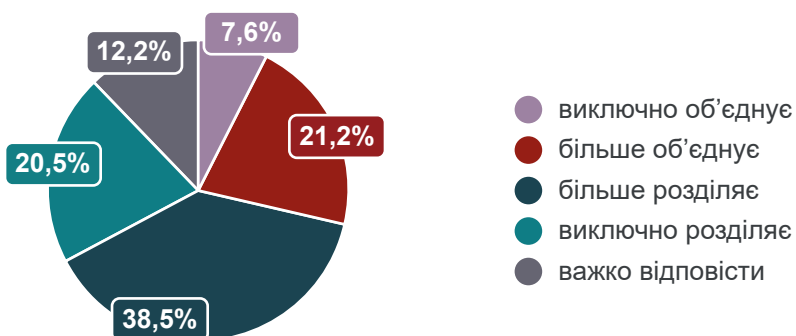
Чи знаєте Ви про випадки повернення людей з частини України, підконтрольній українській владі, на тимчасово окуповані території?

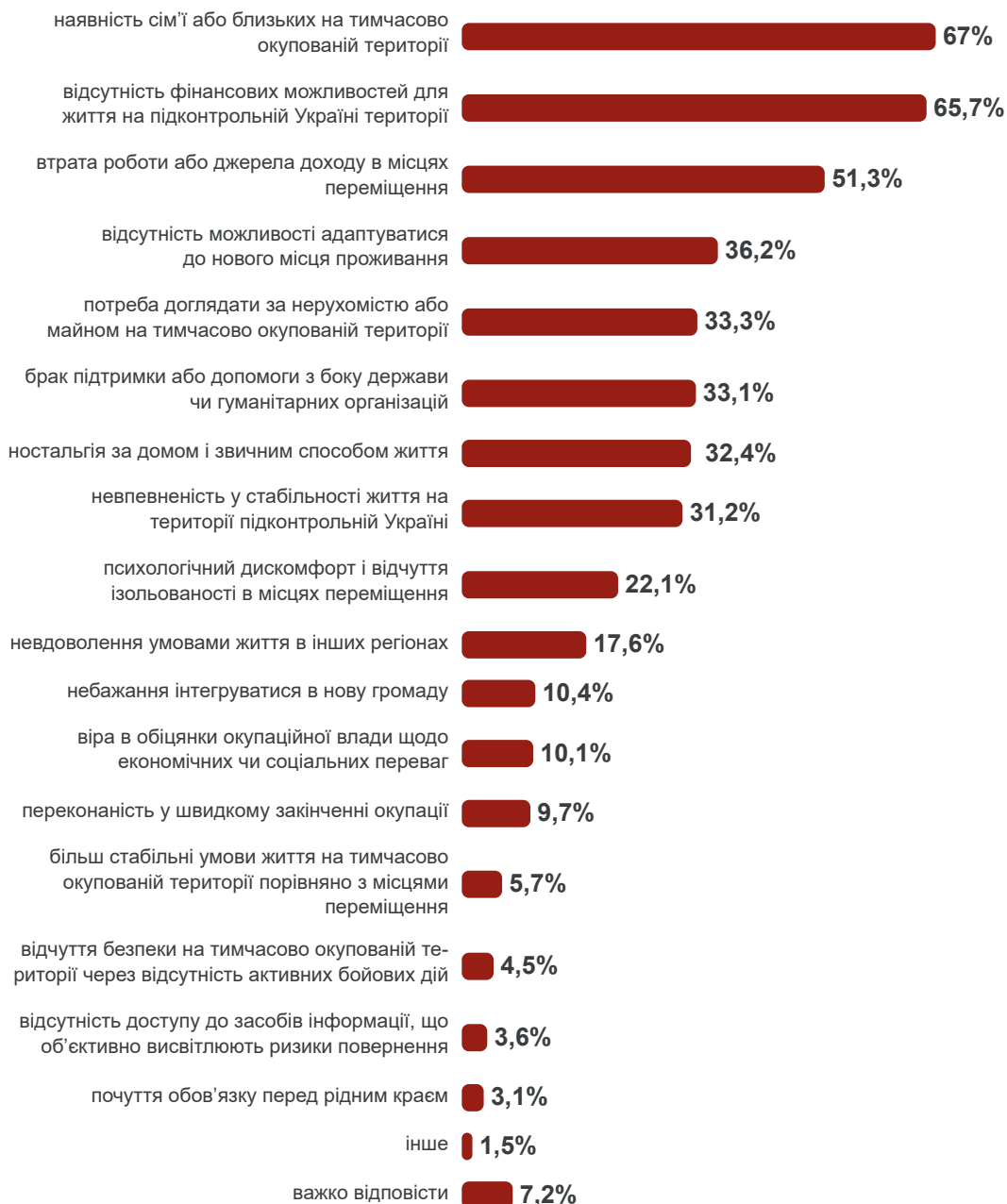
На Ваш погляд, люди повертаються на ТОТ через моральні мотивації чи керуючись виключно побутово-матеріальними чинниками?

Тема мови більше об'єднує чи розділяє Україну?

На ваш погляд, які основні причини спонукають людей повертатися на тимчасово окуповані території?

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю З РЕСПОНДЕНТАМИ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ (ТОТ) ЗА ТЕМОЮ «ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Січень 2025 року

НАД ДОСЛІДЖЕННЯМ ПРАЦЮВАЛИ:

Андрій **ЄРЕМЕНКО** (Засновник «Active Group»,
координатор аналітичної групи);

Олександр **ПОЗНІЙ** (Директор «Active Group»,
керівник проекту);

Владислав **ГОРБОВ** (к.соц.н., аналітик);

Святослав **ШВЕЦОВ** (аналітик);

Володимир **ЄВТУХ** (д.іст.н., науковий консультант).

Звіт підготовлений дослідницькою компанією «Active Group».

Більше про нас можна дізнатися тут: activegroup.com.ua

При підготовці матеріалу використовувались графічні матеріали
з freepik.com.